

УДК 378.111.212(47)

Колток Л.Б., Стахів Л.Г.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС У СТРУКТУРІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті проведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми – навчання студентів педагогічному дискурсу як інноваційному підходу до освітнього процесу сучасної вищої школи, що полягає у визначенні теоретичних засад і практичних основ забезпечення його професійно-педагогічного спрямування, розробці та впровадженні в освітню практику педагогічної системи формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності; аналізуються основні умови та підходи до вивчення дискурсу у вищій школі, акцентується увага на ключових категоріях педагогічного дискурсу, що впливають на мотивацію студента до навчання та його результативність.

Ключові слова: дискурс, педагогічний дискурс, модель комунікації, типологія сфер спілкування, категорія педагогічної взаємодії, дискурсні педагогічні технології.

Koltok Lesia, Stakhiv Lilia

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PEDAGOGICAL DISCOURSE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER SCHOOL

Summary. As a means of performing such tasks in modern higher education, the methodology of discourse as an opportunity to intensify the educational process, which increases the student's creativity, his independence, etc., is considered. The use of the term "discourse" comes from the Latin "discursum", which denotes "escape from and to", and was originally considered in English and French scientific literature as a controlled mental process, the result of which must be ordered and logically fit into the ideological context, for example, a preaching. Pedagogical discourse is a type of institutional communication with a regulatory orientation, the purpose of which is the socialization of a new member of society, the transfer of some kind of knowledge, skills, skills,

social values. It reveals the implementation of social programs of interaction of participants in a situation of learning communication. As a result of the interaction of partners in the situation of educational communication, pedagogical discourse refers to such typical institutional forms of interaction, in which it is implemented and, where appropriate, enshrined in social rules, norms, specific rituals and formulas that have their own language expression. Pedagogical discourse is a dialogue in the broad sense of the word, which can be infinitely extended and it can be joined by new participants of communication, if necessary, the general intention of the typical interaction and the scheme of the framing organization of the act of instructional communication. In the semantic and formal terms, pedagogical discourse reflects the real situation that precedes knowledge, as well as the transfer of knowledge, which involves the orientation to the next experience. But the main condition for the implementation of pedagogical discourse is not only the reproductive reproduction of the situation, but the possibility of creative activity, which determines the variability of communication in the pedagogical process.

Keywords: discourse, pedagogical discourse, model of communication, typology of spheres of communication, category of pedagogical interaction, discursive pedagogical technologies.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна знаходиться в стані соціальних та економічних перетворень на шляху до ринкової економіки та цивілізаційних людських відносин. Освіта є одним із складників підтримки перехідного періоду та зменшення негативного впливу у різних сферах людської діяльності. Тільки висококваліфіковані фахівці, які володіють та використовують етичні норми управління, ділових відносин, можуть розуміти історичні переваги змін та приймати свідомі рішення. Технічні, економічні та управлінські знання, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців в сукупності формують новий образ, новий людський капітал, необхідний для успіху державних перетворень. Саме тому соціальна відповідальність освіти дуже висока: соціально-відповідальна економіка можлива тільки за наявності відповідальної, етично грамотної особистості фахівця [6, с. 27]. Можна стверджувати, що за умов соціально-відповідальної освіти в Україні буде соціально-відповідальна економіка, у зв'язку з чим від якості підготовки фахівця, яку здійснюють вищі навчальні заклади, залежить стан та розвиток сучасної української економіки.

Як засіб виконання таких завдань у сучасній вищій освіті розглядається методологія дискурсу, як можливість інтенсифікації навчального процесу, що підвищує творчість студента, його самостійність тощо. Вживання терміна «дискурс» йде від латинського «discursum», що позначає «втеча від і до» й первісно в англійській та французькій науковій літературі розглядалося як контрольований мисленнєвий процес, результат якого повинен бути впорядкованим і логічно вписуватись в ідейний контекст, прикладом чого є проповідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних теоретиків, які доклали до розробки проблеми дискурсу значну частку своїх філософсько-пізнавальних зусиль, слід назвати, насамперед, Л. Альтюсера, О. Ігнатюк, В. Карасик та М. Фуко.

В українській філософській та педагогічній літературі інтерпретації поняття „дискурсу” зустрічаються вкрай рідко. Більшою мірою ця проблема розглядається як побічна. У такому контексті її торкались В. Андрущенко, Н. Бібік, М. Євтух, І. Коміна, А. Ярошенко та деякі інші вчені.

Мета статті полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні педагогічного дискурсу як засобу інтенсифікації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом термін «дискурс» набув значного поширення в політології, соціології, педагогіці, соціолінгвістиці та теорії комунікації, в яких він розшифровується за допо-могою формули: мовлення + дія. Оскільки дія і взаємодія індивідів відбувається в певному комунікативному середовищі, то говорять про інституційний дискурс (політичний дискурс, релігійний дискурс, педагогічний дискурс і т.д.). Так, Тьєн Ван Дейк, аналізуючи моделі комунікативної поведінки, пропонує наступне визначення: дискурс – це письмовий чи мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії, функціональна частина комунікативних і загально-суспільних культурних цілей соціальних груп та окремих осіб. Таке трактування є близьким до педагогічного дискурсу, бо включає розгляд дискурсу як продукту комунікативної дії, яка є головною ознакою педагогічного процесу.

Дискурс розглядається в сучасній лінгвістиці з різних позицій. Можна виділити щонайменше три підходи до вивчення дискурсу.

З позицій мовної особистості істотним представляється поняття ко-мунікативної компетенції, володіння знаннями, уявленнями, вміннями і на-вичками, необхідними для підтримки спілкування й обміну інформацією в рамках відповідної культури. Комунікативна компетенція – складне утворення, що включає вміння підтримувати потрібну комунікативну дистанцію, адекватно реагувати на мінливу тональність спілкування, знати те, що потрібно знати носію даної культури, розвивати тему мови у визначеному ключі спілкування, користуючись прийнятими комунікативними формулами і ходами спілкування, будувати тексти в різних сферах спілкування по прийнятих канонах, а також правильно використовувати ансамбль мовних і невербальних засобів, необхідних для успішного спілкування у визначеній ситуації.

З позицій текстотворення у фокусі розгляду виявляється текст, протиставлюваний «нетекстові». Мова тут йде про те, завдяки чому послідовність правильно і не зовсім правильно побудованих висловлень сприймається як повідомлення, тобто про категорії тексту, такі як адресність, тематична і стилістична єдність, відносна значенеза завершеність, можливість інтерпретації, жанрова специфіка й ін.

З позицій ситуації спілкування на перший план висувається типологія сфер спілкування і комунікативних ситуацій. Розробка такої типо-

логії – перспективна задача, але вона навряд чи буде успішно вирішена, якщо не брати до уваги протиставлення особистісного і статусно-орієнтованого типів дискурсу. У першому випадку нас цікавить людина що говорить (пише) у всьому багатстві її особистісних характеристик, у другому випадку – тільки як представник тієї чи іншої групи людей. Особистісно орієнтований дискурс представлений у двох основних різновидах – повсякденне і художнє спілкування, статусно-орієнтований – у безлічі різновидів, виділюваних у тому або іншому суспільстві відповідно до прийнятих в цьому суспільстві сфер спілкування і сформованих суспільних інститутів (політичний, діловий, науковий, педагогічний, медичний, військовий, спортивний, релігійний, юридичний і інші види інституціонального дискурсу).

Поширення терміна «дискурс» в різних галузях гуманітарної науки призвело до можливості використовувати термін «дискурс» у значеннях:

1. Продукт комунікативної дії (бесіда, спілкування).
2. Смыслова однорідність, логічність і актуальність цього продукту (довідковий дискурс, мотиваційний, літературний, дослідницький).
3. Його жанрова та ідеологічна приналежність, прив'язаність до певного контексту (тоталітарний дискурс, епістолярний дискурс і т.д.).
4. Зв'язок з цілісним шаром культури та конкретним історичним періодом.
5. Стосовно галузей наукового дослідження він позначає методологічну спрямованість, впорядкованість елементів у певній науці (екзистенційний дискурс літературознавства, гендерний тощо).

Таким чином, виявляється, що **дискурс** – це багатозначний соціокультурний термін, який враховує всю сукупність обставин, що передували його виникненню, а також логічно впорядкований цілісний шар явищ, що визначає ці обставини й одночасно включає їх в себе [1, с. 19].

Педагогічний дискурс – це вид інституціонального спілкування з регулятивною спрямованістю, метою якого є соціалізація нового члена суспільства, передача йому якихось певних знань, умінь, навичок, соціальних цінностей. У ньому виявляється реалізація соціальних програм взаємодії учасників в умовах ситуації навчального спілкування. Як результат взаємодії партнерів у ситуації навчального спілкування педагогічний дискурс відноситься до таких типових інституціональних форм інтеракції, у яких він реалізується і де, відповідно, закріплюється в соціальних правилах, нормах, специфічних ритуалах і формулах, що мають свій мовний вираз.

Ступінь наявності так званих ритуалів та інституціональності залежить тією чи іншою мірою від умов взаємодії партнерів по педагогічному спілкуванню і від набору рольових виконань, що реалізуються учасниками спілкування в ході реалізації своїх настанов і програм. Наявність ритуалів у характері взаємодії партнерів по навчальній комунікації припускає їхню спільну реалізацію ідеальної схеми педагогічного дискурсу.

Зазначені вище ознаки навчальної комунікації визначають особливість взаємодії партнерів у навчальному комунікативному акті, яку можна

закріпити у виді наступного правила: чим менше знайомі один з одним суб'єкти комунікації і чим більш офіційними є обставини спілкування, тим більше ритуалів здобуває форма взаємодії партнерів, що виявляється у виборі престижної форми спілкування з указівкою ролей всіх учасників дискурсу. Вказаний набір рольових проявів дає комунікативний пріоритет у мовних діях особі, яка реалізує (або вказує на можливість такої реалізації) даний рольовий репертуар. Таку особливість педагогічного дискурсу використовують під час проведення моделюючих занять (наприклад, рольових ігор) де повинна відтворюватися будь-яка реальна ситуація. В таких випадках від чіткого визначення рольового репертуару залежить реконструкція ситуації та продуктивне відпрацювання практичних навичок.

Будучи відображенням моделі комунікації, педагогічний дискурс націлений на оволодіння учнями механізмів породження або конструювання мовних здобутків на основі мовного досвіду й усвідомленого розуміння функціонування мовних засобів у процесі комунікації. Педагогічний дискурс – це не просто послідовність окремих мовних здобутків або одиниць, скріплених між собою значеннєвим і формальним зв'язком, але і конструкт можливої мовної діяльності що відбиває структуру особистості комуніканта, її світогляд (систему мотивів, позицій, поглядів) [5, с. 178].

Педагогічний дискурс є діалогом у широкому змісті цього слова, який може бути нескінченно продовжений і в нього можуть вступати нові учасники комунікації при необхідності проходження загальної інтенції типової взаємодії і схемі фреймової організації акту навчальної комунікації. У значеннєвому і формальному плані педагогічний дискурс відбиває реальну ситуацію, яка передє знанням, а також передані знання, що припускає спрямованість до наступного досвіду.

Але головною умовою здійснення педагогічного дискурсу є не лише репродуктивне відтворення ситуації, а можливість творчої діяльності, яка обумовлює варіативність комунікації в педагогічному процесі.

Треба зазначити, що існує також безліч факторів, які заважають як проведенню педагогічного дискурсу, так й його впливу на розвиток творчого потенціалу студента. Наприклад, за даними психолого-педагогічних досліджень [2, с. 77], серед причин, які, на думку студентів, не сприяють розкриттю їх творчого потенціалу були зазначені наступні: власна лінь, мала зацікавленість у вивченні дисципліни.

Одною із ключових категорій педагогічного дискурсу є категорія педагогічної взаємодії, яка є домінуючим дидактичним фактором, що впливає на мотивацію навчання студента, результат цього навчання, бо освітній процес – це справа не тільки викладача, а двоїстий процес взаємодії між викладачем та студентом. Для ефективної реалізації цього процесу працюють (трудяться) не тільки викладачі, а й ті, хто навчається. Дискурсні педагогічні технології припускають наполегливу працю з боку студента, перш за все, а головне завдання педагога – спланувати цю працю, спрямувати її у конструктивне русло. Але педагогічний дискурс в силу притаманних йому

комунікативно-творчих особливостей не завжди здійснюється сплановано, особливо, якщо мова йде про вищу освіту. Це відбувається за рахунок різноманітності соціального середовища суб'єктів педагогічного дискурсу вищої школи, на відміну від шкільних та дошкільних форм освіти. Студенти потрапляючи до вузу, є носіями різноманітних соціальних, демографічних, культурних, національно-етнічних рольових стандартів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна стверджувати, що у вищій школі дискурсні педагогічні технології реалізуються як спонтанно,

так і в раціонально-організованій формі. Треба зазначити, що для вдалої організації та контролю дискурсу викладачу потрібно, так би мовити, розмовляти зі студентами однією мовою, тобто розуміти прийняті у даному середовищі речові конструкції саме так і з тим самим змістом, як їх використовують інші учасники дискурсу. Це не просто розуміння студентського «сленгу», і в ніякому разі не використання його в аудиторії. Це більш глибокі знання того комунікативного середовища, в якому учні відтворюють власні дискурсні форми.

Список літератури:

1. Ганошенко Ю. Полісемія в літературознавчій термінології / Ю. Ганошенко // Вісн. "Соціогуманітарні проблеми людини". – 2005. – № 1. – С. 15–25.
2. Ігнатюк О. Педагогічний такт як складова розвитку особистісного потенціалу майбутнього фахівця / О. Ігнатюк // Новий колегіум. – 2005. – № 1/2. – С. 74–79.
3. Ігнатюк О.А. Педагогічна взаємодія як дидактичний фактор у розвитку і реалізації особистісного потенціалу студента технічного університету / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2005. – № 4. – С. 35–43.
4. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики : Сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 1999. – С. 3–18.
5. Комина Н.А. Педагогический дискурс как единица обучения в профессиональной коммуникации / Н.А. Комина // Матер. науч.-практ. конф. "Рефлексия. Смысл. Герменевтика", секц. Герменевтические способности учащихся, их формирование, педагогическая герменевтика. – М., 2004. – 213 с.
6. Федоров Є. Соціальна відповідальність освіти та бізнесу / Є. Федоров // Синергія. – 2003. – № 3. – С. 26–29.

References:

1. Ganoshenko Y. (2005). Polisemiya v literaturoznavchij terminologii [Polysemy in literary terminology]. Visn. Sociogumanitarni problemy lyudyny, vol. 1, pp. 15–25.
2. Ignatyuk O. (2005). Pedagogichnyj takt yak skladova rozvytku osobystisnogo potencialu majbutnogo faxivcya [Pedagogical cycle as a component of development of personal potential of a future specialist]. Novyj kolegium, vol. 1/2, pp. 74–79.
3. Ignatyuk O.A. (2005). Pedagogichna vzayemodiya yak dydaktychnyj faktor u rozvytku i realizaciyi osobystisnogo potencialu studenta texnichnogo universytetu [Pedagogical interaction as a didactic factor in the development and implementation of the personal potential of a student of a technical university]. Teoriya i praktyka upravlinnya socialnymy systemamy, vol. 4, pp. 35–43.
4. Karasyk V.Y. (1999). Kharakterystyky pedahohycheskoho dyskursu [Characteristics of pedagogical discourse]. Yazikovaia lychnost: aspekty lynchvystyky y lynchvodydaktyky, pp. 3–18.
5. Komyna N.A. (2004). Pedahohycheskyi dyskurs kak edynytsa obuchenya v professyonalnoi kommunykatsyy [Pedagogical discourse as a unit of study in professional communication]. Refleksyia. Smysl. Hermenytyka, 213 s.
6. Fedorov Y. (2003). Sotsialna vidpovidalnist osvity ta biznesu [Social responsibility of education and business]. Synerhiia, vol. 3, pp. 26–29.